

УДК 341.34

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.66>

ТЯГАР ДОВЕДЕННЯ ВИНИ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

Мамедов Г.А.,*кандидат юридичних наук,**начальник відділу збору та обробки інформації**про порушення норм міжнародного гуманітарного права**угруповання Сил безпілотних систем Збройних Сил України*

ORCID: 0009-0000-9569-345X

e-mail: mga.arccrimea@gmail.com

Мамедов Г.А. Тягар доведення вини у Міжнародному кримінальному суді.

У статті досліджено особливості тягара доведення вини у Міжнародному кримінальному суді. Звертається увага, що в Міжнародному кримінальному суді як і у міжнародних органах захисту прав людини, презумпція невинуватості, що є фундаментальною для захисту прав людини, покладає на обвинувачення тягар доведення вини. Спростування обвинувачення є правом, а не обов'язком обвинуваченого; обвинувачений має право зберігати мовчання і не надавати жодних доказів, що прямо передбачено пунктом г статті 67(1) Римського статуту.

Звертається увага, що сторона захисту також вправі надавати докази. Якщо вона вирішить представити докази, судова палата може встановити кінцеві терміни та вимагати інформацію щодо їх представлення, включаючи: (а) короткий виклад доказів, на які обвинувачений має намір спиратися; (б) передбачувана тривалість допиту свідків та обговорення інших доказів; (с) кількість та особу (включаючи будь-які псевдоніми) свідків, яких буде викликано, і (d) розкриття доказів. При цьому, висуваючи підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, захист зобов'язаний надати докази на підтвердження своїх тверджень.

Підкреслюється, що на відміну від національних судів, де обвинувачення може бути представлене потерпілим, у Міжнародному кримінальному суді обов'язок доводити винуватість обвинуваченого є виключно функцією Прокурора. Акцентується, що за потерпілими залишається право подавати докази щодо вини чи невинуватості обвинуваченого та оскаржувати прийнятність або релевантність доказів під час судового розгляду. Римський статут на підставі статті 68 (3) вперше встановлює право на участь потерпілого в міжнародному кримінальному процесі; це право може бути реалізоване, якщо особисті інтереси потерпілих зачіпаються на стадіях провадження, визначених Судом як належні, і у спосіб, який не завдає шкоди правам обвинуваченого та не суперечить їм, а також справедливому та неупередженому судовому розгляду.

Окрему увагу приділено участі законних представників потерпілих у поданні доказів відповідно до Римського статуту та практики Міжнародного кримінального суду.

Ключові слова: тягар доведення вини, презумпція невинуватості, докази, обвинувачений, потерпілий, Міжнародний кримінальний суд, принцип, індивідуальна кримінальна відповідальність.

Mamedov G.A. The burden of proof in the International Criminal Court.

The article examines the specifics of the burden of proof in the International Criminal Court. It is noted that in the International Criminal Court, as in international human rights bodies, the presumption of innocence, which is fundamental to the protection of human rights, places the burden of proof on the prosecution. Rebuttal of the accusation is a right, not an obligation, of the accused; the accused has the right to remain silent and not to present any evidence, as expressly provided for in Article 67(1) (g) of the Rome Statute.

It is noted that the defence also has the right to present evidence. If it decides to present evidence, the Trial Chamber may set time limits and request information regarding its presentation, including: (a) a summary of the evidence on which the accused intends to rely; (b) the estimated duration of the examination of witnesses and discussion of other evidence; (c) the number and identity (including any pseudonyms) of witnesses to be called; and (d) the disclosure of evidence. In raising the grounds for exemption from criminal responsibility, the defence is required to present evidence in support of its claims. It is emphasized that, unlike in national courts, where the prosecution may be presented by the victim, in the International Criminal Court the burden of proving the guilt of the accused is solely the function of the Prosecutor. It is emphasized that victims retain the right to present evidence regarding the guilt or innocence of the accused and to challenge the admissibility or relevance of the evidence during the trial. The Rome Statute, under Article 68 (3), establishes for the first time the

right of victims to participate in international criminal proceedings; this right may be exercised if the personal interests of victims are affected at the stages of the proceedings determined by the Court to be appropriate and in a manner that does not prejudice or conflict with the rights of the accused and a fair and impartial trial.

Particular attention is paid to the participation of legal representatives of victims in the presentation of evidence in accordance with the Rome Statute and the practice of the International Criminal Court.

Key words: burden of proof, presumption of innocence, evidence, accused, victim, International Criminal Court, principle, individual criminal responsibility.

Постановка проблеми. Презумпція невинуватості є, мабуть, найважливішим правом будь-якого обвинуваченого у кримінальному процесі. Вона закріплена у низці міжнародно-правових актах з прав людини, таких як Загальна декларація прав людини 1948 року (пункт 1 статті 11) [1], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року (пункт 2 статті 14) [2] та Європейська конвенція з прав людини 1950 року (пункт 2 статті 6) [3]. Зокрема, згідно пункту 1 статті 11 Загальної декларації прав людини, «кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту». Відповідно до пунктом 2 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, «кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом». За пунктом 2 статті 6 Європейської конвенції з прав людини 1950 року, «кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку».

Презумпція невинуватості, яка є фундаментальною для захисту прав людини у кримінальному процесі, покладає на обвинувачення тягар доведення вини. На це особливо звертають увагу органи у сфері міжнародного контролю за дотриманням прав людини. Зокрема, Комітет ООН з прав людини у своєму Загальному коментарі № 32 (General comment no. 32, Article 14, Right to equality before courts and tribunals and to fair trial.), який був складений на підставі аналізу його багаторічної практики, підкреслив, що жодна вина не може бути презюмована, доки обвинувачення не буде доведено; принцип презумпції невинуватості гарантує, що обвинувачений має вигоду сумнівів, і вимагає, щоб з особами, обвинуваченими у вчиненні злочину, поводитися відповідно до цього принципу. Усі органи державної влади зобов'язані утримуватися від упередження результатів судового розгляду, наприклад через утримання від публічних заяв, що підтверджують вину обвинуваченого [4, п. 30]. Аналогічна позиція сформована і Європейським судом з прав людини, який підкреслив, зокрема в рішенні в справі *Telfner v. Austria*, що презумпція невинуватості буде порушена, якщо тягар доведення перекладається з обвинувачення на захист [5, п. 15]. Ще в одному з рішень Європейський Суд з прав людини наполягає, що тягар доведення не може бути перенесений у провадженні щодо компенсації, розпочате після остаточного рішення про припинення провадження [6, п. 25]. Європейський Суд з прав людини також неодноразово робив висновок про порушення принципу презумпції невинуватості в разі публічних заяв представників поліції чи/або прокуратури, що підтверджують вину обвинуваченого до того, як було судом було винесено вирок в справі.

Схожий принцип закладений і відповідно до пункту 2 статті 66 Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду, яка передбачає, що тягар доведення вини обвинуваченого покладено на Прокурора. Спростування обвинувачення є правом, і в жодному разі не його обов'язком, зазначив МКС в рішенні в справі *Prosecutor v. Dyilo* [7, п. 55]. Ба більше, як звертає увагу Міжнародний Кримінальний Суд в рішенні в справі *Prosecutor v. Dominic Ongwen*, обвинувачений має право зберігати мовчання і не надавати жодних доказів, що прямо передбачено пунктом 9 статті 67(1) Римського статуту [8, п. 2].

Стан опрацювання проблематики. У міжнародно-правовій доктрині окремі аспекти презумпції невинуватості та тягаря доведення вини досліджували низка науковців, зокрема С.С. Андрейченко, М.В. Буроменський, О.В. Буткевич, В.В. Гутник, А. Касезе, В.М. Лисик, В.В. Попко, О.В. Сенаторова, У. Шабас та ін. У цій статті автором зроблено спробу, на підставі вивчення практики Міжнародного кримінального суду, дати комплексний аналіз тягаря доведення вини обвинуваченого у Міжнародному кримінальному суді та визначити її особливі риси.

Метою цієї статті є аналіз тягаря доведення вини обвинуваченого у Міжнародному кримінальному суді, зокрема, дослідження його нормативного змісту у практиці Міжнародного кримінального суду.

Виклад основного матеріалу. Судова Палата Міжнародного кримінального суду у справі Аль Хасан, звернула увагу, що стаття 66 (2) Римського статуту покладає на Прокурора обов'язок дове-

сти вину обвинуваченого, а стаття 66 (3) Римського статуту МКС передбачає, що для засудження обвинуваченого Суд має бути переконаний у винуватості обвинуваченого поза розумним сумнівом. Крім того, пункт і) статті 67(1) Римського статуту вимагає, щоб обвинувачення не могло «покласти на нього чи неї будь-яке повернення тягаря доведення або будь-якого тягаря спростування». На важливість неухильного дотримання цієї норми Суд неодноразово звертає увагу. [9, п. 1739].

Однак, у справі *Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud* виникло додаткове питання, чи несе Прокурор тягар доведення обставин, які виключають кримінальну відповідальність. Прямої відповіді на нього в Римському Статуті не міститься. Проте, Судова палата підкреслила, що відповідно до загальних положень названих вище статей Римського Статуту, доведення вини обвинуваченого покладається на прокурора. Однак це не означає, що прокурор несе «сам по собі тягар спростувати кожен елемент підстави, що виключає кримінальну відповідальність обвинуваченого». Іншими словами, відсутність у обвинувачення належних доказів вини підсудного надають можливість прокуророві лише відмовитися від обвинувачення не вдаючись в пояснення обставин, що виключають кримінальну відповідальність особи обвинуваченого. Відтак, Суд зазначив в рішенні в справі *Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud*, що висуваючи підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, надати докази на підтвердження своїх тверджень повинна сторона захисту [9, п. 1739]. Сторона обвинувачення має або їх спростувати, або погодитися з їх існуванням, але не повинна їх додатково доводити чи підтверджувати.

Римський Статут Міжнародного кримінального Суду передбачає, що сторона захисту також має право надавати докази, але встановлює процесуальні вимоги, що вірогідно виконують також функцію запобіжника від процесуальних зловживань. Отже, якщо сторона захисту вирішить представити докази, судова палата може встановити кінцеві терміни та вимагати інформацію щодо їх представлення, включаючи: (а) короткий виклад доказів, на які обвинувачений має намір спиратися; (б) передбачувана тривалість допиту свідків та обговорення інших доказів; (с) кількість та особу (включаючи будь-які псевдоніми) свідків, яких буде викликано, і (d) розкриття доказів [10, п. 2].

У цьому контексті важливим стало рішення Апеляційної палати у справі *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo*, яка підкреслила, що стаття 66 (2) Римського статуту передбачає, що «обов'язок довести вину обвинуваченого покладається на Прокурора». Відтак, право надавати докази щодо винуватості чи невинуватості обвинуваченого та право оскаржувати прийнятність або релевантність доказів у судовому провадженні належить насамперед сторонам, тобто стороні обвинувачення та стороні захисту.

Також варто зауважити, що як зауважується у міжнародно-правовій доктрині, у Міжнародному Кримінальному Суді обов'язок доводити винуватість обвинуваченого є виключно функцією Прокурора, на відміну від внутрішньодержавних судів, де функція обвинувачення може бути представлена потерпілим. Цим доволі цікавим спостереженням ділиться, зокрема, В.В. Гутник [11, с. 81]. Цю специфічну обставину не пояснюють, а ні Статут Міжнародного Кримінального Суду, а ні науковці, які констатують таку особливість. Можна припустити, що ці положення Статуту і практики Міжнародного Кримінального Суду мають на меті процесуальну економію: масштабність міжнародних злочинів, у вчиненні яких звинувачують осіб, що постають перед Судом, може мати наслідком визнання потерпілими сотень осіб; представлення функції обвинувачення їм усім може перетворити процес в нескінченний, що завадить як забезпеченню дієвості принципу презумпції невинуватості, так і досягненню мети невідворотності міжнародного кримінального покарання.

Апеляційна палата Міжнародного Кримінального Суду звертає увагу, що перше речення статті 69 (3) Римського статуту чітко передбачає: «Сторони можуть подати докази, що стосуються справи, відповідно до статті 64». Норми Римського статуту містять численні положення, які підтверджують це тлумачення, наприклад ті, що стосуються ролі, призначеної конкретно Прокурору, зокрема, у розслідуванні злочинів, формулюванні звинувачень і визначенні того, які докази мають бути надані щодо обвинувачень (статті 15, 53, 54, 58 і 61 (5) Статуту МКС). Крім того, режим розкриття інформації, який міститься в правилах 76–84 Регламенту Суду, в якому встановлюються конкретні зобов'язання сторін у цьому відношенні, є ще одним показником того, що зазначена схема спрямована на сторони, а не на потерпілих. Такий висновок безпосередньо слідує з позиції, яку МКС зайняв в рішенні в справі *Prosecutor v. Dyilo* [12, п. 93] і в подальшому неодноразово на неї посилався. Крім того, Міжнародний Кримінальний Суд в своїх рішеннях, зокрема, в рішенні *Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta*, підкреслює, що Палата яка розглядає справу повинна забезпечити, щоб потерпілі не розглядалися як підтримка обвинувачення, яка допомагає обвинуваченню виконати свій тягар доведення, оскільки це підривало б принцип рівності сторін і справедливості судового розгляду. Наприклад, «обвинуваченого не слід примушувати розглядати велику кількість поглядів і проблем потерпілих, які виходять за межі обвинувачення, з якими обвинувачений також повинен ознайомитися» [13, п. 13].

Проте, Апеляційна палата підкреслює, що за потерпілими залишається право подавати докази щодо вини чи невинуватості обвинуваченого та оскаржувати прийнятність або релевантність доказів під час судового розгляду. Римський статут у статті 68 (3) вперше встановлює право на участь потерпілого в міжнародному кримінальному процесі. Це право може бути реалізоване, якщо особисті інтереси потерпілих зачіпаються на стадіях провадження, визначених Судом як належні, і у спосіб, який не завдає шкоди правам обвинуваченого та не суперечить їм, а також справедливому та неупередженому судовому розгляду.

Щоб реалізувати дух і зміст статті 68 (3) Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду в контексті судового провадження, її необхідно тлумачити таким чином, щоб участь потерпілих мала значення. Є всі підстави вважати, що докази, які мають бути надані під час судового розгляду і які не стосуються вини чи невинуватості обвинуваченого, швидше за все, будуть вважатися неприйнятними та невідповідними. Якби потерпілим загалом і за будь-яких обставин було заборонено надавати докази, що стосуються вини чи невинуватості обвинуваченого, а також оскаржувати прийнятність чи релевантність доказів, їхнє право брати участь у судовому розгляді могло б стати неефективним. На це звертається увага, зокрема, в рішенні Суду в справі *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* [12, п. 97].

На додаток до цього Міжнародний Кримінальний Суд наголошує на участі законних представників потерпілих у поданні доказів. Зокрема, вони можуть, наприклад, допитати свідків щодо питань, що стосуються інтересів потерпілих, щоб уточнити деталі їхніх свідчень і отримати додаткові факти, незважаючи на те, що вони стосуються вини чи невинуватості потерпілого. В цьому сенсі цікавим є пояснення Міжнародного Кримінального Суду мети надання законним представникам потерпілих права проводити допити свідків і не лише. Так, в рішенні в справі *Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* Суд зазначив, що відповідно до вимог Римського статуту МКС, «допит законними представниками потерпілих був пов'язаний у практиці Судової та Апеляційної палат Міжнародного кримінального суду з ширшою метою, а саме надання допомоги суду у його пошуках істини» [14, п. 27].

Висновки. Презумпція невинуватості, яка є фундаментальною для захисту прав людини, покладає на обвинувачення тягар доведення вини. Пункт 2 статті 66 Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду передбачає, що тягар доведення вини обвинуваченого покладено на Прокурора, відтак, спростування обвинувачення є правом, а не обов'язком обвинуваченого. Як неодноразово звертає увагу МКС, обвинувачений має право зберігати мовчання і не надавати жодних доказів, що прямо передбачено пунктом g) статті 67(1) Римського статуту. Для засудження обвинуваченого судова палата Міжнародного Кримінального Суду має бути переконана у винуватості обвинуваченого поза розумним сумнівом.

Сторона захисту також вправі надавати докази. Якщо вона вирішить представити докази, судова палата може встановити кінцеві терміни та вимагати інформацію щодо їх представлення, включаючи: а) короткий виклад доказів, на які обвинувачений має намір спиратися; б) передбачувана тривалість допиту свідків та обговорення інших доказів; в) кількість та особу (включаючи будь-які псевдоніми) свідків, яких буде викликано, і г) розкриття доказів. Такі вимоги пояснюються вимогами процесуальної економії в інтересах забезпечення дієвості принципу презумпції невинуватості та забезпечення принципу невідворотності кримінального покарання.

У потерпілого є право подавати докази щодо винуватості чи невинуватості обвинуваченого та оскаржувати прийнятність або релевантність доказів під час судового розгляду. Римський статут МКС у статті 68 (3) встановлює право на участь потерпілого в міжнародному кримінальному правосудді. Це право може бути реалізоване, якщо особисті інтереси потерпілих зачіпаються на стадіях провадження, визначених відповідними палатами МКС як належні, і у спосіб, який не завдає шкоди правам обвинуваченого та не суперечить їм, а також справедливому та неупередженому судовому розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. General comment no. 32, Article 14, Right to equality before courts and tribunals and to fair trial. Doc. No.: CCPR/C/GC/32, 23 August 2007. URL: <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/2007/en/52583>.

5. Case of Telfner v. Austria (Application no. 33501/96). JUDGMENT, 20 March 2001, para. 15. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59347>.
6. Case of Capeau v. Belgium (Application no. 42914/98), JUDGMENT, 13 January 2005, para. 25. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67961>.
7. Prosecutor v Dyilo. ICC. Case No. ICC-01/04-01/06. Redacted Second Decision on disclosure by the defence and Decision on whether the prosecution may contact defence witnesses, 20 January 2010, Para. 55. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-01/06-2192-red>.
8. Prosecutor v. Dominic Ongwen. ICC. Case No. ICC-02/04-01/15. Preliminary Directions for any LRV or Defence Evidence Presentation, 13 October 2017. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-02/04-01/15-1021>.
9. Prosecutor v. Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud. ICC. Case No.: ICC-01/12-01/18. Public redacted version of Trial Judgment, 26 June 2024. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/12-01/18-2594-red>.
10. Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Aimé Kilolo Musamba, Jean-Jacques Mangenda Kabongo, Fidèle Babala Wandu and Narcisse Arido. ICC. Case No.: ICC-01/05-01/13. Directions on Defence Presentation of Evidence, 03 November 2015. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/05-01/13-1450>.
11. Гутник В.В. Процесуальні права учасників міжнародних збройних конфліктів у міжнародних кримінальних судах [Текст]: монографія; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 302 с.
12. Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. ICC. Case No.: ICC-01/04-01/06. Judgment on the appeals of The Prosecutor and The Defence against Trial Chamber I's Decision on Victims' Participation of 18 January 2008, 11 July 2008. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-01/06-1432>.
13. Prosecutor v. Uhuru Muigai Kenyatta. ICC. Case No.: ICC-01/09-02/11. Decision on victims' representation and participation Trial Chamber V, 03 October 2012. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/09-02/11-498>.
14. Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo. ICC. Case No. ICC-01/04-01/06. Decision on the Manner of Questioning Witnesses by the Legal Representatives of Victims, 16 September 2009. URL: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-01/06-2127>.